

MAJA POLIĆ – MARKO UREM

KORESPONDENCIJA FRANA KURELCA I OSOBA S PODRUČJA LIČKO-SENJSKE ŽUPANIJE

Maja Polić
Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU
u Rijeci s Područnom jedinicom u Puli
Ružićeva 5
HR 51000 Rijeka
maja.polic5@gmail.com

UDK: 929 Kurelac, F.
94(497.5 Ličko-senjska županija)
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 2024-06-26

Marko Urem
Janka Polića Kamova 82
HR 51000 Rijeka
marko.urem01@gmail.com

U radu autori predstavljaju bogatu korespondenciju Frana Kurelca, jednog od najznačajnijih osoba hrvatske lingvistike i buditelja nacionalne svijesti 19. stoljeća, s njegovim suradnicima i učenicima s područja Ličko-senjske županije, poput Mane Sladovića, Frane Plišića, Ivana Krajača, Tome Vrkljana, Jurja Bauera i Petrislava Bogovića, kao i osoba koje su korespondirale s Kurelcem zatekavši se na prostoru navedene županije, poput Ivana Fiamina. Kroz brojne primjere korespondencije, tema i sadržaja razmjene misli i ideja zrcali se duh narodnog preporoda, iz kojeg se mogu iščitati najbitnije koordinate lingvističke i kulturne strategije riječke filološke škole, koja je važan dio hrvatske lingvističke misli u 19. stoljeću.

Ključne riječi: Fran Kurelac, Lika, korespondencija, 19. stoljeće

Uvod

U Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu nalazi se bogata ostavština Frana Kurelca, dio koje je i obimna korespondencija.¹ Među brojnim pismima nalaze se i ona s osobama s područja današnje Ličko-senjske županije, poput Mane Sladovića, Frane Plišića, Ivana Krajača, Tome Vrkljana, Jurja Bauera i Petrislava Bogovića, kao i osoba koje su korespondirale s Kurelcem zatekavši se na prostoru navedene županije, poput Ivana Fiamina.

¹ O Kurelčevoj ostavštini više: B. VODNIK, 1915.

Sl. 1. Fran Kurelac, hrvatski književnik i filolog²

Fran Kurelac rođen je u Bruvnu u Lici 14. siječnja 1811. godine.³ Njegov lik i djelo najjednostavnije je opisao Ivo Pranjković: "jezikoslovac, predvodnik riječke filološke škole, skupljač narodnog blaga, prevodilac, putopisac, govornik i pjesnik, vrstan stilist te žestoki hrvatski i slavenski rodoljub".⁴ Gimnaziju je polazio u Karlovcu, ali nije završio redovito obrazovanje, što slušatelji nisu primjećivali jer je bio načitan i imao pregršt interesa. Na sveučilištima u Pragu, Beču, Pešti i Bratislavi slušao je predavanja iz talijanskoga i francuskoga jezika. Za privremenoga namjesnog učitelja *narodnog jezika* na Kraljevskoj višoj gimnaziji u Rijeci imenovan je 1849. i ondje je bio do 1854. kada je otpušten iz službe.⁵ Kratkotrajna riječka epizoda bit će vrlo bitna za riječki gimnazijski

² KURELAC, FRAN, *Hrvatska enciklopedija*, URL: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/34709> (2024-06-20)

³ A. ŠENOA, 1874; B. BUDISAVLJEVIĆ, 1904; M. BREYER, 1939; I. LUKEŽIĆ, 1991; I. PRANJKOVIĆ, 1999; D. STOLAC, 2006, 17–40.

⁴ I. PRANJKOVIĆ, 1999, 11.

⁵ M. ČOP, 1988, 95. HR-APSHG, kut. 2.: 1822.-1850./PROTOCOLLUM, "Acta Directoralia Regii Gymnasii Fluminensis Tabulario illatadecursu anni 1848/49.", br. 11/1849.

kolektiv, a i za Kurelca koji je ondje sakupio skupinu istomišljenika s kojima je i kasnije ostao u kontaktu: među učenicima i nastavnicima riječke gimnazije našli su se tako Bude Budisavljević (Bijelo polje kraj Korenice, 1843. – Zagreb, 1919.), časnik austrougarske vojske, visoki upravni činovnik te veliki župan u Požegi, Bjelovaru, Gospiću i Zagrebu, kao i književnik i jezikoslovac i pripadnik *riječke filološke škole*,⁶ Ivan Dežman (Rijeka, 1841. – Zagreb, 1873.), liječnik i književnik,⁷ Fran Pilepić (Rijeka, 1838. – Rijeka, 1890.), koji je kasnije postao ugledni riječki odvjetnik, jezikoslovac i aktivni član Starčevićeve Stranke prava i saborski zastupnik,⁸ Ivan Crnčić/Črnčić (Dobrinj/Polje na Krku, 1830. – Rim, 1897.), povjesničar i slavist, doktor bogoslovlja, kanonik Sv. Jeronima u Rimu i dopisni član JAZU/HAZU,⁹ Vinko Pacel (Karlovac, 1825. – Karlovac, 1869.), prirodoslovac, jezikoslovac i profesor,¹⁰ i dr. O važnosti njegova dolaska u riječku gimnaziju svjedoče istraživači njezine povijesti, prije svega Andrija Rački, koji je zaključio kako "javnost naša znade velike zasluge Kurelčeve za naš jezik u opće a za riječku gimnaziju napose, a njegova su se rada sjećali i njegovi riječki djaci s dužnim pietetom."¹¹ O gimnaziji koja je u drugoj polovici 19. st. bila "nacionalno i kulturno žarište" pisao je Vinko Antić.¹² O samome djelovanju Kurelca i utjecaju na kolege i učenike Antić je istaknuo: "Dolazak Frana Kurelca osobito je značajan i za riječku hrvatsku gimnaziju i za grad Rijeku. Kurelac je u radu škole unio pojačan patriotski žar. Zatalasao je školsku omladinu, zadiojio je nacionalnim duhom i pridobio za nacionalnu stvar. (...) Tako je Kurelac postao središnja ličnost u profesorskom zboru. Iz svih Kurelčevih govora izbija hrvatska narodnost i njen jezik, patriotizam, odupiranje tuđinštini i odnarođivanju. (...) Nov je duh zavladao uopće riječkom hrvatskom gimnazijom. Poslije Kurelca izbija u radu i drugih profesora, iako je germanizacija, a uz nju i talijanizacija, pritisla grad."

Kurelac je potom od 1861. do 1866. godine predavao staroslavenski jezik u Đakovačkom liceju i školske 1866./1867. godine francuski na Kr. klasičnoj gimnaziji u Zagrebu. Zabilježene su brojne njegove rasprave vezane uz teoriju jezika i jezičnu praksu, što je svakako utjecalo na procese standardizacije i razriješilo brojne jezične nedoumice.¹³ Prikupljao je narodne pjesme, objavljivao

⁶ J. ČELAR, 1963.

⁷ R. DUŠEVIĆ, 2017, 69.

⁸ I. LUKEŽIĆ, 2008; J. TURKALJ, 2009; D. STOLAC, 2022.

⁹ Usp. T. SMIČIKLAS, 1898; P. STRČIĆ – M. STRČIĆ, 1997.

¹⁰ D. STOLAC, 2006, 11–28.

¹¹ A. RAČKI, 1927, 49–50.

¹² V. ANTIĆ, 1953.

¹³ Neke od njih su: F. KURELAC, 1860; F. KURELAC, 1862; F. KURELAC, 1867.

stare tekstove i bavio se etimologijom. Bio je redoviti član Jugoslavenske (danas Hrvatske) akademije znanosti i umjetnosti. Preminuo je u Zagrebu 18. lipnja 1874. godine.

Emanuel Sladović

Prvi po redu Kurelčev korespondent je Emanuel Sladović koji se u radovima i korespondenciji potpisivao kao Mane, Manuel ili Manojlo. Rođen je u Senju 1. kolovoza 1819. godine u poznatoj tamošnjoj obitelji čije prezime potječe još iz 17. stoljeća.¹⁴ Nije moguće utvrditi gdje je završio osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje, a pretpostavke autora koji su se njime bavili da je bio učenik i maturant senjske gimnazije opovrgnuo je Mile Bogović, utvrdivši da u razdoblju kad je Sladović stasao za gimnazijsko obrazovanje gimnazija u Senju nije postojala.¹⁵ Sladovićevo se ime spominje školske 1840./1841. godine, i to u popisu studenata prve godine teologije, a iste godine prelazi u Pazmaneum u Beč kao kandidat Senjsko-modruške biskupije i ondje od 1841. do 1844. nastavlja svoje obrazovanje.¹⁶ Za svećenika je zaređen 10. kolovoza 1845. godine i najprije je djelovao u duhovnoj pastvi, a onda postaje privremeni nadučitelj u glavnoj senjskoj gradskoj školi. Ondje ostaje do 1850. godine kada je postao suplent niže gimnazije, nakon čega je položio državni ispit u Beču i 1853. dobio pravo službovanja na višoj gimnaziji.¹⁷ Predavao je njemački i hrvatski, a potom i latinski jezik. Preminuo je u Senju 29. ožujka 1857. godine. Napisao je prvu cjelovitu povijest Senjske biskupije na hrvatskom jeziku pod naslovom *Povēsti biskupijah senjske i modruške ili krbavske* (1856.),¹⁸ koristeći se pritom djelom D. Farlatija (*Illyricum sacrum*) i arhivskom građom iz senjskoga biskupskog arhiva. Bio je jedan od začetnika hrvatske književne teorije te je među prvima nastojao dokazati da stih hrvatske poezije ovisi o akcentu.¹⁹

Kurelac i osam godina mlađi Sladović dobro su se poznavali te su bili u prijateljskome odnosu, što proizlazi iz naslova Sladovićevih pisama: "Moj Bratane!", "Dragi Frane!" te iz pozdrava: "Tvoj" odnosno "Tvoj prijatelj", uz Sladovićevu napomenu: "Od mene pozdravlje a od Bog zdravlje". Prvo pismo

¹⁴ O njemu: B. KATALINIĆ, 1927, 57–58; B. KRMPOTIĆ, 1970, 349–352; S. SABLJAK, 1999, 26; M. BOGOVIĆ, 1999, 5, 71, 119, 123, 160, 185.

¹⁵ M. BOGOVIĆ, 1999, 185.

¹⁶ M. BOGOVIĆ, 1999, 119.

¹⁷ S. SABLJAK, 1999, 26.

¹⁸ M. SLADOVIĆ, 1856.

¹⁹ M. SLADOVIĆ, 1852.

koje je Sladović uputio Kurelcu datirano je sredinom prosinca 1849. godine.²⁰ Već na samom početku izrazio je želju da se susretne s Kurelcem. Izvijestio ga je kako mu se nije javljao zbog novoga učiteljskoga posla na kojemu se morao iskazati, stoga mu je manjkalo vremena. No, obećao je da će se uskoro javiti. Svjestan Kurelčeve loše financijske situacije, napomenuo mu je da će ga uputiti kako da mu dostavi pismo za koje neće plaćati poštarinu. Ali o tome svemu bit će govora kada nađe vremena. Nekoliko godina kasnije Kurelac je očito ponovno zapao u tešku financijsku situaciju, pa je svojevrsno njegovo oduševljenje izazvao sadržaj Sladovičeva pisma.²¹ Naime, otkrio mu je kako ima za njega lokaciju na kojoj bi sve imao badava, pa bi se mogao baviti pisanjem. Riječ je o smještaju "(...) kod čovjeka bogatoga i dobra srca" kod kojega mu ništa ne bi nedostajalo i već bi onamo mogao otići za koji tjedan. Detalje će mu otkriti kada mu Kurelac uzvratiti pismo, dodajući: "Zašto biš sirotinju boravio kad možeš na dobru a na dokolici svojoj misli živjeti." Osvrnuo se na svoje zdravlje, koje nije bilo zadovoljavajuće, pa je bio u potrazi za pomoći.

Fran/Franjo Plišić

O Franu/Franji Plišiću pronašli smo vrlo malo podataka. Mile Bogović u spomenutoj knjizi zapisao je kako je "Franjo Plišić" od 1858. do 1861. bio student Augustineuma u Beču.²² Isto je potvrdila i Maja Polić, navodeći kako Franjo Plišić potječe iz Njivica na otoku Krku, a pozivajući se na šesti svezak izdanja *Bericht*,²³ navodi kako se ondje spominje *Plissich Franz, Zengg* (Senj).²⁴ Ivana Horbec ga navodi kao studenta iz Senjsko-modruške ili Krbavske biskupije te kao godinu njegova rođenja navodi 1834., dok joj je godina njegove smrti ostala nepoznata.²⁵

Plišić Kurelca pozdravlja s velikim poštovanjem: "Veleučeni moj učitelju!", "Veleučeni gospodine Učitelju!", "Veleučeni Gospodine a učitelju moj!", "Slavni moj učitelju!", "Veledostojni gosp Učitelju!", a odzdravlja s "Vaš pravi štovatelj i....p. lj.", "Dajte mi na radost vaš medan kakav odgovorić – ako vam se uzhtjede.", "Budite mi viekom velikim Kurelcem, a ja budem do smrti vašim poslužnim i marljivim Plišić – emp.", "Odgovorite mi: rad sam Vašega

²⁰ Arhiv HAZU, XV-8/D1, Senj, 12. 12. 1849. Sladović se potpisao kao "nadučitelj senjske normalne škole."

²¹ Arhiv HAZU, XV-8/D1, Senj, 14. 10. 1856.

²² M. BOGOVIĆ, 1999, 119.

²³ Bericht über das K. und. K. 1910, 18.

²⁴ M. POLIĆ, 2011, 145.

²⁵ I. HORBEC, 2018, 71–99.

pisma i pisanja kako jelen hladne i sladke vodice. U tom toga budite živ i zdrav kako Vam to od srca želi Vaš Frane Plišić", "Za sada zaključujem, te liepo Vas pozdravljajuć i grleć, ostajem Vaš najpokorniji pop Franko Plišić".

Plišić rezignirano započinje svoje pismo.²⁶ Kao razlog obraćanja Kurelcu istaknuo je jad, srdžbu i mržnju, bol u srcu i duši zbog ljudi koji su "pravi vrazi, iste kukavice", čiji je "duh sagnjeo srcu studjelo, duša se zasmrdjela!" Svojemu učitelju Kurelcu i njegovim riječim daje za pravo: "rekaste da nam je grčevita, neobtesana, neobklaštrena i nestružna knjizi hartija, da se oni, što toli srdčeno, toli ozbiljno i neprepadno knjizin razap, razor i zator od nje odosatjaju, odpudjuju i odtjeravaju, t.j. što vele da nam je već knjiga na stupu stalnu, čvrstu nepomičnu, da je kolcî i čapljami, i sujami i stolri sa sviuh stran podprta: da se oni kruto varaju. Dok nam tude takovieh u narodu, u narodu svomu, narodnikov, domorodac, mještaninov: duše mi o vjere mi: knjiga nam se nepomakne, nepodigne." Tješeći sam sebe da se takvih ne treba bojati, niti od njih uzmicati, već im treba pokazati da su mu pluća jača, tijelo zdravije, a jezik više prodire. Ljutnja ide dalje, pa kaže: "Oh vi vragometije, nitkogovići vi i ništarije: na vjeru li mi se vi upirate? (...) Naprašeni vam mozgovi, umovi neotvoreni, neobtoreni ili potamněli razumi."

Razočaran je i s naklonošću koju sunarodnjaci iskazuju, primjerice, prema Francuzima koji su, za razliku od Rusa, barem katolici, pa odabir ima smisla. Žali se da u sjemeništu mora biti s onima koji tako misle, a to su ljudi iz Bribira, Kastva, Drage, itd., te rezignirano dodaje neka ih Bog prosvijetli. U prilogu mu dostavlja primjerak djela Franje Račkoga (Fužine, 1828. – Zagreb, 1894.), svećenika, političara, povjesničara, redovitoga člana JAZU/HAZU,²⁷ ali ne naznačuje o čemu je riječ.

U idućemu pismu ponovno se osvrće na situaciju u Senju i na važnost one da je "Sloga duša naroda".²⁸ U razdoblju od par mjeseci koliko je proteklo od posljednjega pisma, s velikom žalošću je konstatirao da se nije prevario u procjeni situacije, ali ovoga puta izrazio je nadu da će se barem mladež osvijestiti i da će s vremenom krenuti pravim putem, iako u razdoblju nastanka pisma gorka ga stvarnost na njegovu nažalost ipak opovrgava. Rezignirano je dodao kako ne bi vjerovao da mu netko prepričava situaciju koja vlada, a kojoj svakodnevno svjedoči kroz "čud i narav odnošajev, načelov i pojmov, što tinjaju u svagdanjem razgovoru", pa u ponašanju i rezoniraju same mladeži. Jedini spas

²⁶ Arhiv HAZU, XV-8/D1, Senj, 5. 11. 1855.

²⁷ T. SMİČIKLAS, 1895; M. GROSS, 2004.

²⁸ Arhiv HAZU, XV-8/D1, Senj, 25. 1. 1856.

vidi u vjeri koja može blagotvorno djelovati na mladež. Jer, vrijeme je takvo da "(...) dialektika u porabi, riečavost što bogatija, sofistika što muhastija.", dok je ispravnom rezoniranju i zreleme rasuđivanju, kao i iskrenoj misli te čistomu srcu, cijeloj je istini zarasli su putevi. Također je dodao kako više nije moguće ljudski razgovarati niti djelovati kao prije. Nastavno na to se upitao "tko će se suprotstaviti rđavim ljudima?" Odgovor je razum, koji je izvor straha za rđave. Zato Kurelac među takvima nije uživao ugled, već na njega gledaju kao na obijesnu varalicu i osobu koju treba uništiti. Izražava divljenje Kurelcu što ga takve stvari ne uzrujavaju i što na njih ne gubi vrijeme, već je obukao čizme i krenuo u obilazak sela i varoši, "gradove i trgove, kućine i kolibice, pećine i duplje, dimnjake i škrinjače, nebili gdje pronašao starih knjiga, čađavih papira, pergamena i ponio ih sa sobom kući, razpošljeći Hrvatom, Slavjanom sviem, da se tûm guzice /oprostite!/, prkne i pozadke otaru, obrisaju."

Pisao je kako je u Senju polazio bogosloviju, u slavnome društvu senjske duhovne mladeži, u duhu *In animi fortitudine victoria*, odnosno "Pobjeda u snazi". Onamo je za profesora crkvene povijesti pristigao dr. Rački, o kojemu je Plišić zapisao: "(...) učen je taj čovjek, premda za meni kao njegovu slušatelju nepristoji toga govoriti i napominjati. Taj mi čovjek ukaza spočetka smiešeće se liće, te, da vam pravo rečem, probudi mi se u dnu srca nada nekakva, što se blještala u priateljskom i zasviem smjernom razgovoru, a odbijala i odzivala u posudjivanju knjig, u podučavanju, i rešenju kadkadašnjieh dvojab, sumanj i smetaj." Plišić je mnijenja da je bio miljenik F. Račkoga, s kojim je volio razmjenjivati misli.

Nadalje, zapisao je kako mu ne odgovara tek puko odgovaranje na dobiveno pismo, već da on u maniri zahvalna i marljiva učenika sudjeluje u razgovoru i pruža adekvatan odgovor.²⁹ Zahvalan je svojemu učitelju Kurelcu koji mu je uputio pismo te mu obećava da će se držati njegovih preporuka odnosno postizanja "(...) mira i pokoja, pokoja i mira duševnog, sviestnog bude sveto, nenaružno." Prenio je Kurelčev pozdrav Sladoviću i Petračiću te mu sva trojica odzdravljaju.

Plišić je s Račkim očito bio u dobrim odnosima jer mu piše kako mu je javio za Kurelčev tzv. "Spomenik Jugoslovinski", na što je Rački odgovorio kako je Kurelcu preko posrednika poslao odgovor neka mu to ustupi. No, kako nikakvih daljnjih vijesti po tom pitanju od Kurelca nije dobio, Rački se pitao je li posrednik zaboravio prenijeti poruku, ili Kurelac to nije htio. Dodao je kako to Račkome trenutno nije od velike potrebe, ali ako mu ga želi ostaviti, da će mu

²⁹ Arhiv HAZU, XV-8/D1, Senj, 3. 3. 1856.

time učiniti veliku uslugu. Rački, prenio je, nije znao cijenu toga, ali mu ona nije niti bila bitna. Bitno mu je samo bilo da to dobije. Kurelca je, prenio je Plišić, ujedno zamolio da s obzirom da je na sjednici filologičkoga odsjeka kr. češkoga učenoga društva 17. prosinca izvanredni član profesor Häfter podnio detaljni izvještaj o pronalasku dvaju važnih glagoljskih ulomka, na što se nadovezao Šafarik tumačeći pojedinosti glagoljskih i iurulskih pisama. Šafariku su trebale stare glagoljske pergamene, pa je molbu o tome poslao na razne strane, nadajući se da će mu ih oni koji ih imaju poslati. O tome je pisao i Račkome, na što je Rački pomislio da ih ima Kurelac, pa ga je preko Plišića zamolio da ih, ako ih posjeduje, pošalje ili Kukuljeviću u Zagreb, ili Račkome osobno u Senj, pa će ih on onda poslati Šafariku u Prag. Plišić je o tome već pisao Črnčiću u Goricu, zamolivši ga da ako se kod njega nalazi kakva pergamena, da ju pošalje Plišiću. I sam će Plišić tijekom uskršnjih blagdana obilaziti Krk kako bi koju pronašao i poslao Račkome. Ako mu Kurelac neće ustupiti pergamenu, Plišić ga moli za kratku posudbu da se učini prijepis, pa će mu je potom vratiti.

Dodao je kako mu ne pristoji svojega slavnoga učitelja Kurelca ni na što poticati, ističući kako su ljubav F. Račkoga, njegov žar i mar za domovinu preveliki, da bi se zadovoljili samo iskrom, a ne žeravicom. Stoga moli Kurelca da mu se oglasi po tom pitanju te da prenese njegov pozdrav Pacelu, dodajući na kraju: "Budite mi viekom velikim Kurelcem, a ja budem do smrti vašim poslušnim i marljivim Plišić".

Koncem travnja 1859. Plišić se ispričava što se Kurelcu nije odužio za uslugu, kao i zbog toga što ne bi po tome ništa ni poduzeo da ga sam Kurelac nije podsjetio.³⁰ U priču je upleo i Črnčića, koji ga je, kako je istaknuo, tjerao da se Kurelcu javi. Čitao je njegovo djelo pun oduševljenja: "(...) koji velik i moćan pun božje prilike i slike, pun biti i života odsieva sam sebi, prelieva svu ljepotu i veličinu, pače samu dušu u svojih izvanjih slikah: u govorenju i djelanju." Zanimao se kako je Kurelcu, kako živi, pretpostavljajući da će mu odgovoriti u maniri "Doć će zlo po svoje.", ali mu savjetuje da se drži one: "pomozi se sinko, pak te pomognem i ja".

Izrazio je zabrinutost jer se ljudi mijenjaju kako vjetar puše, prema prilikama. Divio se Kurelcu i zamolio ga da u skladu s tada popularnim brošurama napiše jednu koja je prijeko potrebna. U njoj bi izložio trenutnu situaciju, "(...) svu našu biedu i nevolju, sve naše stanje i našu bol, sve naše pečali i naše uzdisaje. Madjari napisashe već tretu, a prva preštampaln se već tré(trć?) puti. A mi ni slovca ni glasa, ni trena: hudje nam budi." Također, "Knjižicu nam napište brzo,

³⁰ Arhiv HAZU, XV-8/D1, Beč, 26. 4. 1859.

liepo, razgovetno, bistro, točno, vjerno, istinito, nam oružje, tudjinu strah. Prsi će ona kako voda u hitru potoku, prodat se kako bodulova smokva. Koliko iz tuda koristi nam moralne, koliko materialne Vam!" Daljnjih mu prijedloga više nije htio davati jer je poštovao hijerarhiju učenika i učitelja, ili u njegovu poimanju velikoga i maloga čovjeka. Ponudio se da ako nije u mogućnosti tiskati Agrikolu, nek je pošalje njima i oni će je tiskati o svom trošku. Izrazio je i žaljenje zbog "Jadranske Vile", koja "još se ne rodile a poginule." Molio ga je da mu što prije piše jer je njegova pisma željan "kako jelen hladne i sladke vodice." Na kraju pisma Črnčić mu je dopisao neka napiše brošuru.

Kurelac je u međuvremenu obavio posao i primjerak poslao Plišiću, stoga mu se ovaj obraća zahvalom.³¹ Zahvalnost je tim veća, s obzirom da se Plišić smatrao nevrijednim i nedostojnim zbog poduže šutnje. Ispričao se što niti u trenutku nastanka pisma ne može mu se javiti podužim pismom jer priprema rigorozum i nije mu zgodno odmicati se od posla. Očekivao je da će to potrajati do listopada. Ipak, uspio je dati komentar knjižice, koji je po njegovu sudu minoran. Tako je predložio: "jako bih volio da pišete 'prijeti it' nego 'primiti'.; Volio bih takodjer da pišete ne 'ja trebam' itd; nego> 'meni je treba'; ili 'ja potrebujem'." Ostalo, smatrajući Kurelca velikim učiteljem svih "u Slovenstvu". Tako je i deset prijedloga koje je Kurelac iznio Plišić protumačio kao "deset je starih pravic jezika slovinskoga, koje mu svakoga valja povratiti."

Ivan Krajač

Ivan Krajač rođen je u Crikvenici 1830. godine.³² U Senju je studirao filozofiju na tamošnjoj gimnaziji te u obnovljenom filozofskom liceju 1852./1853. godine te bogosloviju od 1853. do 1857., kada je zaređen za svećenika. Preminuo je 1873. godine. Kurelcu se s tri pisma obraća kao njegov učenik riječima: "Veleučeni Gospodine", "Blagorodni i Veleučeni Gospodine!", "Veleučeni Gospodine!", dok u pozdravu stalno naglašava svoj nekadašnji status: "Srdačno vas pozdravlja plovnik Sokolić, i ja vaš učenik", "Naklon i pozdrav od vašeg negda učenika", ili "Sa svim poštovanjem".

U prvome pismu iz listopada 1860. godine šalje mu šesnaest forinti za ukupno dvadeset i devet knjižica, a ostatak novaca poslat će mu početkom studenoga.³³ Pretpostavljamo da je riječ o Kurelčevu djelu *Recimo koju*, tiskanom

³¹ Arhiv HAZU, XV-8/D1, Beč, 28. 7. 1860.

³² M. BOGOVIĆ, 1999, 56, 102.

³³ Arhiv HAZU, XV-8/D1, Ogulin, 10. 10. 1860. Kako proizlazi iz idućega pisma, riječ je bila o knjižici *Recimo koju*.

1860. godine.³⁴ Krajač mu je javio kako je imao problema pri prikupljanju novaca i kako mu nije uspio sve poslati kako je obećao kada su se zadnji put vidjeli u Oštarijama. Tome je kriv "nekakav malovrjednjak" kojega je molio i prosio da skupi novce kada mu stigne plaća, a dotični ga je vukao za nos i obmanjivao. Obavijestio ga je o dvije velike stvari, ponajprije o banovoj posjeti Ogulina, a drugo o telegrafu u Ogulinu.

U pismu iz svibnja 1861. Krajač ga je obavijestio o rezultatima izbora.³⁵ Naime, 22. svibnja u Ogulin su pristigli odbornici iz cijele pukovnije i okupili su se kod tamošnjega zdenca. Krajaču je zaigralo srce, pa je uskočio među njih i upustio se s njima u razgovor. Još ga je više ugrijala spoznaja da su ga dotični željno slušali. Kako im je želja bila naići na osobu koja bi bila vrsna za taj posao, Krajač je u poduljem govoru preporučivao Kurelca, iznoseći njegove kvalitete i stekao je dojam da su svi nazočni uz njega. U deset sati započeo je izbor, i "krmpotika brnjika i Jezeranka kumpanija" su po njegovom nagovoru glasali za Kurelca. Kada su se trebali izjasniti Modrušani, pojavio se "ubitačni jezik, koj vas ubio". Objašnjavajući pobliže što se dogodilo, Krajač je pojasnio kako ga je po Kurelčevu zahtjevu plovani Šibalja "priporučio" svojim župljanima, međutim, pojavio se "nekakav gad Rogović", koji se suprotstavio svemu što je plovani govorio, ocrnivši Kurelčevo pošteno lice. Dio krivice snosi i barba Pere, odnosno Kurelčev saučenik Petar Korenić, koji umjesto da kaže nešto o Kurelčevoj vrijednosti, glasao je za trgovca Rica iz Vagranca. Krajač je dodao da mu ne bi bilo žao što se stvar tako odvila da dotičnome nije govorio o Kurelcu. U konačnici, za poslanike su izabrani Petar Vrčoljak iz Rakovice, kojega Krajač ne poznaje pa ne zna "s kojim duhom ta čovjek diše", iako je dotični studirao u Pešti, a ako mu je dozvoljeno suditi po licu, za njega bi rekao "mrtvac mrtvaca neuskrsi". Potom, Vasilij Maravić iz Gomirja, kasirani stražmestar, Trbuhović, propali trgovac iz Plašćine, Gasparović dugar iz Modruša. Dodao je da mu je jedan poštenjak gospodin rekao da bi zadnju dvojicu dobro bilo upregnuti za vožnju iz Karlovca u Modruše. Peti po redu izabranik, po Krajačevoj ocjeni najkukavniji od svih, je Ogulinac Stipetić, inače "pravdač", te ga upravo iz toga razloga "prostota izabrala, da joj izpravda goru". Dodao je kako su ovdašnja gospoda i zanatlije bili za plovana Sokolića, dok je puk bio za "nevednoga skitnicu", kako ga pogrdno Krajač naziva. U svemu tome, po njegovu sudu, krivicu snosi i svećenstvo. Dodaje i da je pisao Kurelčevim dužnicima za knjigu *Recimo koju*, ali da nije dobio nikakav odgovor.

³⁴ F. KURELAC, 1860.

³⁵ Arhiv HAZU, XV-8/D1, Ogulin, zadnjeg svibnja 1861.

Iduće pismo Krajač je uputio u studenome 1863. godine, i to kao odgovor na Kurelčevo pismo pristiglo mu nekoliko tjedana prije.³⁶ Uz ispriku što mu se ranije nije javio, s obzirom da je cijela ogulinska pastva pala na njegova pleća, dodao je kako već treći mjesec obavlja posao za trojicu, a do kada će to biti ni sam nije znao, pretpostavivši do Božića. Od Sokolića je dobio informaciju da je za Ogulin odlučan Stanko Kostrenčić, ali neće biti imenovan do nove godine, a poteškoću mu predstavlja i seoba iz Dalmacije u Ogulin u zimskome periodu. Vezano uz njegov rad na književnu polju, lakonski je opisao: "nulla dies sine line", odnosno "Ni jedan dan bez ičeg učinjenog." Javlja kako je dobio glagoljski Misal iz modruške crkve i kako ga svakodnevno čita bez da igdje zapinje, te je iz njega naučio ono što nije do tada znao. Sadržaj Kurelčevih knjiga pak upija laganim koracima.

Pisao je kako mu je u prethodnome pismu prešutio, ali sada se mora očitovati iako niti sada ne bi to učinio jer zna da će ga time rastužiti. Naime, zamolio je neka se ne čudi što mu se nema odgovora Ivana Skiljana, za kojega ga je Kurelac očito pitao. Dotični je, kako Krajač piše, preminuo u Krajačevoj rodnoj Crikvenici nakon kratkotrajne upale pluća tijekom prošlogodišnjih božićnih blagdana. Naime, Skiljan je išao k svojem stricu Mati, svećeniku u Selcima, na Badnjak prema običaju blagosloviti kuću, te je umoran došao u Crikvenicu, gdje je na Božić služio svetu misu. Nakon tri dana je preminuo, a ispratili su ga majka, braća i stric Mate.

U pismu spominje i B. Budisavljevića koji se tada nalazio u Ogulinu, te mu je Krajač pokazao Kurelčevo pismo. "Mali Bude" mu je na to rekao da pozdravi Kurelca. I na kraju se Krajač preporučuje Kurelčevoj dobroti za korisnu knjigu, koju želi nabaviti, a od Kurelca očekuje da ga u učiteljskom maniri upozori na njegov jezik koji je sam okarakterizirao kao pun pogrešaka.

Tomo Vrkljan

Tomo Vrkljan spominje se među studentima filozofije u Senju.³⁷ Kao mjesto njegova rođenja navedeno je Pazarište, a kao godine studija 1863./1864. i 1866./1867. Kurelčev učenik Vrkljan obraća mu se s: "Veleučeni i veleštovani gospodine!", "Naša diko!", "Veleučeni gospodine!", uz pozdrave: "Ostajem pokoran, u nadi, da ću brzo pismo moje sreće otvoriti.", "Čvrsto se ufam, da će Vaše gospodstvo svomu Tomici vruću želju ispuniti, a ja ću se trsit, da budem dostojan tih darova. Želim zdravlje i dugi život, kao i svi bogoslovi senjskoga

³⁶ Arhiv HAZU, XV-8/D1, Ogulin, 17. 11. 1863.

³⁷ Arhiv HAZU, XV-8/D1, Bogović, 104.

sjemeništa. Ostajem Vašega gospodstva najmanji preporučemak." ili kratko "Pozdravljajuć Vas jesam s poštovanjem najvećim".

Do Vrkljana su očito došle pozitivne informacije o Kurelcu, stoga mu se javio uz ispriku zbog smetnje, ali su ga srce i potreba na to nagnali.³⁸ U nastavku mu je poslao tri pjesme za koje ga moli da ih uvrsti u svoju zbirku. Pjesme je zapisao kako je čuo. Ipak, obratio mu se u nevolji "jednoga putnika u tuđoj zemlji se nalazeća; neznam puta, neznam staze; čini mi se, da su me mrki oblaci zaokupili u pol noći, gdje nevidim prsta pred okom." Pa se osvrtao ne bi li ugledao kakvu zvijezdu i u Zagrebu ju je opazio i k njoj potrčao uzvikujući: "gospodine pomози graničarskom dieteu!!" Zvijezda je bio upravo Kurelac, za kojega se Vrkljan nadao da ga neće ignorirati, već da će se prema njemu ponijeti kao "prijatelj djakâ". U nastavku mu se predstavio kao senjski petoškolac, porijeklom iz ličke doline. Podsjetio je Kurelca na njegovu posjetu zavodu biskupa Ožegovića od pred četiri-pet godina, te da se ondje susreo s mnogobrojnim učenicima, a među njima je bio i tadašnji prvoškolac Vrkljan, na kojega je Kurelac ostavio dobar dojam: "Vi, vaš prijazni obraz i vaše dvie tri rieči ostadoše meni u srcu /da nek se trsimo, da budemo pravi Hrvati/ za uvijek i srce me vuče k vam kao da bi rekao: eno! Onaj će ti pomoći, o čem malo poslie." Opisujući svoj obrazovni put, Vrkljan je istaknuo kako će za mjesec i pol dana završiti peti razred gimnazije, nakon što je prethodna četiri razreda završio s "vrlim uspjehom" i svakogodišnjom nagradom. Međutim, sada je namjeravao otići u Zagreb gdje bi stekao kvalitetnije obrazovanje u odnosu na senjsko. Stoga je molio Kurelca da mu kao graničarskome djetetu u poznatome mu Zagrebu, odnosno "našoj Ateni" kako je Vrkljan istaknuo, nađe instrukcije, odnosno mjesto gdje bi se bolje obrazovao, gdje bi stanovao i bio na prehrani. Nije mu smetalo i da ima cimera. Smatrao je da Kurelčevoj preporuci ništa više ne treba dodati. Zamolio ga je da mu do 16. srpnja javi je li štogod pronašao, a ako mu pomogne, Vrkljan će ga imenovati "početnikom moje sreće i drugim otcem." U prilogu mu je dostavio i svjedodžbe.

Novo Vrkljanovo pismo uslijedilo je za Uskrs iduće godine.³⁹ Očito da su se nakon prethodnoga pisma njih dvojica susreli, pa mu piše kako je od toga prošla gotovo godina dana. Na njegovu molbu, kako je Vrkljan zapisao, Kurelac mu je odgovorio iz Podgradja 5. srpnja, očito mu pruživši potrebnu pomoć sudeći po Vrkljanovu zapisu da je bio "sit sve do danas". Zahvaljuje mu što ga je podučio kako se uputiti u svijet, ali "bolje vrabac u ruci nego golub na jeli".

³⁸ Arhiv HAZU, XV-8/D1, Otprilike ljeto 1863/4.

³⁹ Arhiv HAZU, XV-8/D1, Senj o Uskrsu 1865.

Očito je da je Vrkljan ostao u sjemeništu u Senju, gdje posluhuje bogoslove što mu je iziskivalo mnogo vremena. Također, pomoć od kuće nije mu stizala, a sjemenišna mu disciplina nije omogućavala da zaradi nešto sa strane. Potužio se kako želi dobro svladati hrvatski jezik, ali da to ondje nije moguće. Naime, lanjske su godine zamolili ravnatelja dozvolu za osnutak čitaonice, međutim, odgovor nisu dobili, a sudeći prema ravnateljevoj reakciji, više ga ne očekuju. Ravnatelj se iščuđavao samoj ideji osnutka čitaonice pri gimnaziji, pa je Vrkljan rezignirano dodao kako "sunce nesmie grijat militarski naš zrak."

U nastavku ga je obavijestio kako je lani izradio biljnik odnosno herbarium te da ga je profesor naravoslovlja po dolasku s izložbe upitao zašto ga nije poslao na izložbu, smatrajući očito da je Vrkljanov uradak toga vrijedan. Također, zamolio je Kurelca da mu nabavi netom tiskanu knjigu *Imena vlastita i spoljašnja*⁴⁰ koja bi mu mnogo koristila. "To se", dodao je, "usudjujem najudvornije zamolit, makar i štapom bio otjeran." Također, našao se u jezičnoj dilemi: nije bio siguran koji pravopis valja primijeniti. Kako je počeo naginjati Vukovu pravopisu, obratio se Kurelcu za savjet. Osvrnuo se i na političku situaciju u Senju, odnosno na "tudji duh" koji je ondje zavladao, a podupirala ga je i senjska gimnazija, čime Vrkljan očito nije bio zadovoljan. U skladu s time nadao se da će se netko iz Senja uskoro ući u Sabor, s obzirom na to da trenutno Senj gotovo da i nije imao zastupnika. Na kraju pisma je izrazio nadu da će mu Kurelac ispuniti želje te da će on upravo i biti dostojan Kurelčevih darova.

Iduće godine Vrkljan se ispričava zbog kašnjenja pisma, ali je za to imao valjani razlog.⁴¹ Naime, namjeravao je skupiti "riječ" odnosno pjesme sa svih strana, ali je pri tome nailazio na poteškoće jer su ispitanici odgađali slanje istih ili su ga u startu odbili. Kako je vrijeme odmicalo, odlučio je krenuti u posjetu obitelji ne bili kod njih nešto prikupio. No, izrazio je bojazan da sve što je prikupio Kurelac već ima u svojim zapisima. Upoznao ga je s namjerom duhovne mladeži da prikuplja pjesme te će ih dati tiskati kada ih se dovoljno prikupi. I sam Vrkljan bio je član toga društva, pa im je predao sve što je prikupio. Ocijenio je kako su veoma korisne: "u jednoj je akusativ staroslavenski: pod 'lipon' doći, po prilici u tom značenju. Ima jedna, u kojoj se spominje ime 'Hrvata', što je sve vrlo znamenito." Dodao je kako bi se navedenu aktivnost društva kada bi se malo više potrudilo, moglo naveliko koristiti za domovinu, s obzirom da se prostorno nalazi na "na tromedji dialekta, pa beri i kidaj cvieća svakojaka." Kazao mu je kako je tijekom proteklih praznika boravio u Zagrebu

⁴⁰ Nismo utvrdili podatke o navedenoj knjizi.

⁴¹ Arhiv HAZU, XV-8/D1, Senj, 30. 3. 1866.

gdje je namjeravao i ostati. No, imao je poteškoće oko nalaženja adekvatnoga smještaja. Ondje je bio, pojasnio je, njegov zemljak Ante Starčević, koji bi mu i pomogao, ali najveći je problem predstavljao Vrkljanov otac, kojega nije bilo lako uvjeriti "da je bolji kruh drugi od 'popovskoga'", pa se morao vratiti u Senj. Prisjetio se Kurelčevih riječi kako je "malo je selo velike ljude kovalo i da je Atena u trudu i znoju, da ja mislim ovdje na niemačku gimnaziju." Cijelo mu je vrijeme namjera bila otići iz senjske gimnazije, ali mu se "niemština upilila u glavu, da je nije moguće izčupati". Naime, zbog korištenja njemačkoga jezika zaboravio je svoj materinji, pa kada se vrati kući za praznike pita prijevod riječi. Stoga mu nije preostalo ništa drugo nego ondje završiti i osmi razred. Tome su doprinijeli i njegovi učitelji, čija prezimena završavaju "na 'er' a dva na 'berger'", dakle germanskoga su podrijetla, što je smatrao duhovitim. Također, učitelji su za provođenje germanizacije dobili povećanje od šesnaest forinti mjesečno. Među njima, jedino je izvjesni Petračić bio "pravi Hrvat". U prilogu mu je dostavio i riječi učitelja Bergera izrečene sedmoškolcu Rafaelu/Rafi Štiglicu.

Dodaje kako trenutno posluhuje bogoslove u sjemeništu, ali ondje ne bi dalje ostao, osobito ne pod biskupom Vjenceslavom Soićem, čijim je postupkom u sabornici bio zgrožen. Naime, Soić je glasao protiv alin. 14-32 saborske adrese, govoreći kako je "pravo, što Hrvati prolijevaju krvi više nego ostali narodi", trebali bi po Vrkljanovu sudu svi biti jednaki. Napomenuo je kako ima mnogo zamjerki na djelovanje samostalne stranke čiji je Soić bio pristaša, ali će se uzdržati. Vrkljanova je jedina želja baviti se filologijom, ali je nailazio na mnoge poteškoće. Unatoč tome, nadao se da će na daljnje obrazovanje krenuti na zagrebačko Sveučilište, na filologiju ili na studij prava, čime će također biti narodu na korist.

Juraj Bauer

Juraj Bauer (Karlobag, 1848. – Zagreb, 1910.), jezikoslovac i matematičar, u Rijeci je završio Kraljevsku višu gimnaziju s ispitom zrelosti školske 1865./1866. godine.⁴² Potom odlazi u Beč, gdje je od 1869. do 1872. studirao matematiku i fiziku. Završivši studij, zaposlenje je dobio u Kraljevskoj višoj gimnaziji u Varaždinu (1866.), premješten je u Kraljevsku višu gimnaziju u Rijeci. Odande je premješten u Kraljevsku veliku realnu gimnaziju u Zagrebu (1872. i 1879. – 1891.), te Nautičku školu u Bakru (1891. – 1896.), potom u Senj

⁴² R. DUŠEVIĆ, 2017, 33; A. CUVAJ, 1910-1913; Ž. DADIĆ, 1982.

(1896. – 1900.). Bio je pristaša ideje o jedinstvenom međunarodnom umjetnom jeziku. Prvo je zagovarao tzv. *volapük* koji je poslije sam modificirao, stvorivši novi, umjetni jezik *spelin* i sastavio rječnik tog jezika (1892.). Baureove ideje naišle su na određen odjek u engleskim i američkim stručnim krugovima. Bio je zastupnik Kantove matematičke filozofije. Objavio je u Izvješću gimnazije kako je Bauer sveo djelovanje "dvajuh magneta na dvojke (Rijeka, 1875.) i Duh matematike (Rijeka, 1877.)". Pohvalila ga je Kraljevska zemaljska vlada što je tri godine besplatno obavljao knjižničarske poslove u Kraljevskoj višoj gimnaziji u Rijeci. Ustupio je pripadajuće pristojbe knjižnici za nabavku knjiga.

Bauer se Kurelcu obraća s velikim poštovanjem: "Velmi poštovani gospodine!", "Dragi otče nam slovinske knjige!", "Dragi gospodine!", "Mnogo štovani gospodine!", odnosno "Poštujuć Vas jesam Vaš pokorni učenik", "Vaš čtovatelj", "Vaš najpokorniji učenik". Sa svojim profesorom Kurelcem razmijenio je četiri pisma. U prvome pismu reagirao je na Kurelčevu izjavu "neima mojih primorac", pa mu se odlučio javiti.⁴³ Iz pisma je vidljivo kako je Bauer upoznat s Kurelčevim kretanjem te se raspitivao je li mu put bio ugodan. Također, zanimalo ga je kada se namjerava vratiti u Zagreb jer ga je želio upitati mnogo toga. Prije svega, kao profesor matematike imao je velike neprilike s "desetinskim ulomcima" jer ih učenici nisu znači čitati, te je očito namjeravao poboljšati svoja predavanja, iznesavši konkretne primjere i svoje primjedbe: "5,000,000 = pet milijunov, 600,000 = šest sat (ili sto ili sta) tisuć, 400,000 = četiri sta (ili sto) tisuć, 100,000 = sto tisuć". Posebice ga je zanimalo trebaju li se tisućica i milijunica razumijevati na način da je kao desetica od deset, odnosno ima li razlike između sto i stotina. Također, jesu li polovica i polovina jedno te isto, koja se piše $\frac{1}{2}$. Nadalje, može li se reći 14 = četrinaest, 40 = četirdeset, $\frac{1}{3}$ = tretina, $\frac{1}{4}$ = četvrtina, $\frac{1}{5}$ = petina, kao i $\frac{1}{10}$ = desetina, $\frac{1}{100}$ = (stotina), $\frac{1}{1000}$ = tisućina, $\frac{1}{1000000}$ = milijunina kako je tumačio Parčić. Je li *desetina* ono što se davalo crkvi, je li *desetica* novac i *četvrtica* kod životinja. Problem u nastavi predstavljalo mu je i čitanje decimala, primjerice, "0.1276 = ništica čelih, jedna desetina, dvě stotine, sedam tisućin i šest deset tisućin" ili kraće: "niš čelih, tisuća dvě sto (sto?) sedamdeset šest deset tisućin". Iznio je i primjer čitanja brojke 12345.678 upitavši ga može li pročitati "jedan jest na městu deset tisućic, dva na městu tisućic, tri na městu stotic četiri na městu desetic, 5 na městu jedinic, za pet slědi desetinska točka (piknja), 6 jest na městu desetin 7 na městu stotin, 8 na mjestu tisućin i.t.d.", dodajući kako Primorci kojima i sam pripada poznaju riječ

⁴³ Arhiv HAZU, XV-8/D1, Zagreb na Maslinovu 1872.

dujica odnosno *dvica*, *trica*, te ga je u skladu s time pitao može li reći "jedinica, dvica, trica, četvrtica,... stotica, tisućica itd.?"

U idućem pismu, Bauer Kurelcu zahvaljuje što mu je posvetio pažnju, dodajući kako mu je radosno spreman uvijek ugoditi.⁴⁴ Najavio mu je da će mu kroz dva-tri dana poslati knjige u Beč, ispričavajući se što mu ih odmah nije poslao i što ih već nije proučio pa čini greške u pisanju. Izražava nadu da će uskoro to učiniti te će moći bez stida doći pred Kurelca i reći mu: "Hrvat sam, er hrvatski znam". Priznao mu je kako ima puno muka s otrovom s kojim su mu mozak napunile "němske i vlaške knjige." Sugerira Kurelcu da mu piše kad god bude mogao te da ga ispravi i savjetuje, a on će biti revan u usvajanju Kurelčevih uzusa.

Na početku pisma poslanoga tjedan dana kasnije Bauer izražava veselje što je Kurelac ozdravio.⁴⁵ Javlja mu da je sreo Dežmana kojemu je pokazao Kurelčevo pismo te ga je Dežman dao pozdraviti. Savjetuje mu da uživa u lijepom vremenu u Beču kako bi im po svome povratku imao o čemu pričati. Također, sugerirao mu je da pohodi tamošnja đačka društva slovinske mladeži i neka ih posije "po kuju rěčcu u mladjahna im serdca e da bi im bog pamet razvětlio." Usput je naveo kako mu je poslao knjige te se ponudio da će ga dočekati na željezničkome kolodvoru kada mu javi kada će doći.

Što se u međuvremenu dogodilo nije nam poznato, ali posljednjega dana prosinca 1873. Bauer piše kako je radostan zbog vijesti koju je čuo, a to je da se Kurelac "podobro okrepili."⁴⁶ Informacije o tome kako je Kurelac dobroga zdravlja i veseo dobio je od Ivana Švrljuge⁴⁷ te mu je zaželio da ga isto prati još mnogo godina, prije svega zbog koristi naše knjige, a Hrvatima na veselje.

Petrilav Bogović

Jedan od Kurelčevih učenika koji mu je pokazao veliku naklonost je i Petrilav Bogović, bogoslovac III. godine.⁴⁸ Kurelcu se obraća kao "veleučenome gospodinu", a potpisuje kao "Vaš iskreni i pokorni učenik". Pisao mu je kako mu njegova vrećica s novcem ne da da u nju često posiže koliko bi želio, ali ipak mu se javio nastojeći ga obavijestiti "kako živari Vaš stari iskreni učenik, komu nimalo nije krv ohladila za toli dobra vrěmena i naučena svoga učitelja; za kojega

⁴⁴ Arhiv HAZU, XV-8/D1, Zagreb, 16. 11. 1872.

⁴⁵ Arhiv HAZU, XV-8/D1, Zagreb, 23. 11. 1872.

⁴⁶ Arhiv HAZU, XV-8/D1, Rijeka, 31. 12. 1873.

⁴⁷ R. DUŠEVIĆ, 2017, 231.

⁴⁸ Arhiv HAZU, XV-8/D1, Senj, 19. 5. 1857.

Vi dosele toli veliku nadu gojište i gojite." Pisao je Kurelcu kako mu je vjerojatno poznato da je bolovao u Gorici i veoma skromno ondje živio. Nadao se da će ponovni dolazak na more nakon dvije godine izbjivanja blagotvorno djelovati na njegovo zdravlje. Dodao je kako se priviknuo na polugodišnji boravak u Senju, uživajući u senjskom narodnom kolu, koje se izvodi u narodnoj odori, a oštrina senjskoga zraka i senjska bura blagotvorno su djelovali na njegovu maštu i snagu. Uputio mu je molbu da ovih blagdana kumuje mladomisniku, koji mu je rekao da će se "mēseca mandaljenskoga" bolje razumjeti s Kurelcem. "A Pacel bi se odrekao?" Pitao je Kurelca "Jeste li progutali i jeli papren Akrikola?", uz želju da mu rad na književnom polju bude plodan, nadajući se da će ga i on rado čitati. Molio ga je da pozdravi Pacela te da mu prenese neka radi kad to zna, a on obećaje da će isto činiti, samo za to treba vremena, dodajući kako "do tamo treću nam dva hlēba i dvē girice neslane pojest."

Ivan Fiamin

Jedan od Kurelčevih učenika je i Ivan Fiamin (Volosko, 1833. – Rijeka, 1890.).⁴⁹ U Rijeci je završio šestorazrednu Kraljevsku višu gimnaziju (1849./50.), a maturirao u Senju (1851./52.). Bogoslovni studij započeo je 1852. u Senju, završio u Beču 1856. te postao kateheta u gimnaziji i prefekt sjemeništa u Senju. Na poticaj riječkih Hrvata premješten je u Rijeku za člana riječkoga gradskog zastupstva i zastupnika riječkoga kaptola u Hrvatskom saboru (1865. – 1867.). Bio je gorljiv rodoljub i borac za hrvatska prava. Bavio se pretežito prevoditeljskim i književnim radom u okviru hrvatskoga preporodnoga gibanja i težnje da se europski kulturni duh prijevodima odabranih naslova približi hrvatskoj sredini. Kao pripadnika riječke filološke škole i kao Kurelčeva učenika, Fiamina su suvremenici cijenili, ne samo zbog prosvjetiteljsko-odgojnih odlika njegova djela, nego i zbog dotjeranog jezičnog izričaja (H. Badalić).

Fiamin se Kurelcu iz Senja javio podužim pismom, koje je naslovio "Poštovani Gospodine da ste mi zdravo!", uz jednostavan pozdrav: "Vaš Ivan Fiamin".⁵⁰ Ispričava se što mu gotovo šest mjeseci nije pisao te ga moli neka ne misli da je nemaran, već je navedene godine započeo raditi te nije znao čega da se prije uhvati. Zaključio je da je najbolje da počne pisati, što mu je i prethodne godine predložio F. Rački, ali on je to otezao misleći da tome još nije dorastao. Rački ga je nukao da se počne baviti narodnom poviješću, za što se on nije mogao

⁴⁹ I. LUKEŽIĆ, 1989, 35–38; I. LUKEŽIĆ, 1996; M. POLIĆ – T. DIMNJAŠEVIĆ, 2020, 61–86.

⁵⁰ Arhiv HAZU, XV-8/A, Senj, 20. 2. 1858.

Sl. 2. Ivan Fiamin, hrvatski pisac i prevoditelj⁵¹

odlučiti prije svega zbog toga što kod sebe ne vidi one upornosti i metodologije koju posjeduje Rački. Također, bavljenje jezikom nije ga oduševljavalo. Veselje je pronašao u estetskoj strani jezika, učeći od naših starijih pjesnika i narodnih pjesama, koristeći se pri tome njihovim lijepim jezikom, upoznajući pri tome njihov duh i razliku. Tako je došao na ideju, o čemu ga je i njegov prijatelj Rački savjetovao, a to je da piše o povijesti naše knjige. Rački ga je, vidjevši koliko mu je proza draga, savjetovao da ju spoji u cjelinu. Kad je Rački saznao da na tome radi, od srca se obradovao i savjetovao mu je da naše staro pjesništvo nastoji promatrati na spekulativan i estetski način te da ga usporedi s domaćim i stranim, osobito talijanskim pjesništvom. Taj mu je prijedlog izuzetno godio, naročito njegov drugi dio. Zahvaljuje Kurelcu što je bio prvi koji mu je u srce usadio ljubav za našu knjigu, pa će ga stoga biti slobodan u više navrata zatražiti savjet i pomoć, veoma lucidno očekujući da će posao biti poprilično težak jer

⁵¹ IVAN FIAMIN, *Facebook stranica Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka*, URL: [https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10156175029222322&id=141770922321&set=a.10150913781942322\(2024-06-20\)](https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10156175029222322&id=141770922321&set=a.10150913781942322(2024-06-20))

"tuj zemlja neobrana a trēba mnogo koješta", ali će za njega i izgorjeti ako treba. Stoga se nada da će mu Kurelac pomoći, dodajući: "volim što ljudij i stoputij popitati negoli jednom krupno pogršiti, a premlad sam te nemogu u potežkoj stvari bez savēta izkusnieh ljudij što počinati." Zamolio ga je da mu piše ako zna štogod što bi mu bilo od koristi, na čemu će mu biti zahvalan. Osim Kurelca, za pomoć će pitati i druge, planirajući ovih praznika ići u Zagreb s obzirom da je iz novina doznao i od Kukuljevića čuo da ondje ima puno materijala. Izražava nadu da će mu Kurelac pomoći te da ga neće potisnuti poput Pacela, kojemu je pisao pred staru godinu i poslao članak za *Neven* zamolivši ga da mu javi ako bi treba li još neki članak napisati pod uvjetom da je spomenuti poslani u redu. Dodaje kako je to Pacelu oprostio, te da su ga oni nagovorili na objavljivanje jer je on u tome početnik i stoga bi rado poslušao tuđe mišljenje nego u javnost dao nešto nekorektno. Imao je volju nastaviti pisati. Dodaje kako je tekuće godine prihvatio Kurelčevu sintaksu i napredovao je u njoj te ga sve više veseli kad nađe nešto novoga. To sve čini da popravi slog, što koristi i u nastavi, kao i iskustvo tvorbe vremena što po Miklošiću, što po vlastitu iskustvu. Željno će čekati Kurelčevo pismo, nadajući se da ga svojim mukom nije odveć razljutio, pa će mu Kurelac uzvratiti istom mjerom.

Zaključak

Bogata ostavština Frana Kurelca u kojoj je obimna korespondencija, koju čine i brojna pisma osoba s područja današnje Ličko-senjske županije (poput Mane Sladovića, Frane Plišića, Ivana Krajača, Tome Vrkljana, Jurja Bauera i Petrislava Bogovića), kao i osoba koje su korespondirale s Kurelcem zatekavši se na prostoru navedene županije (poput Ivana Fiamina) daju nam detaljan uvid u Kurelčevo doba, lingvističko i kulturno-političko. Njegova korespondencija s navedenim osobama je vrlo značajna jer čitatelju daje detaljan uvid u njegov psihogram, strategiju razvoja nacionalne lingvistike, kao što i pokazuje njegov društveno-politički status, koji je bio vrlo kompliciran i bremenit.

U interakciji tih životnih koordinata u kojima se on kretao, formirala se jedna od najznačajnijih osoba iz hrvatske lingvističke povijesti, kroz čiju korespondenciju iščitavamo život i djelo jedne zaista nesvakidašnje osobe hrvatske kulture 19. stoljeća. Možemo slobodno kazati kako je cijeli njegov životopis plodno područje za znanstveno proučavanje evolucije hrvatske lingvistike kojoj je u 19. stoljeću Kurelac dao značajan pečat, iako se nisu ostvarile sve njegove pretpostavke i stremljenja, te ga se smatra predstavnikom riječke filološke škole koja neće odigrati presudnu ulogu na nacionalnoj razini.

Ipak, njegovo djelovanje, vrlo jak karakter, snažna uvjerenja i postavke za koje se zalagao, a čiji je korijen bio u snažnoj nacionalnoj svijesti, te samobitnosti hrvatskoga jezika, stvarali su atmosferu u vrijeme kada je dominirao njemački, mađarski i talijanski jezik, kako je Hrvatima prioritet vlastiti jezik, koji mora biti u centru pažnje svekolikog narodnog života, kulture, politike, tiskanih novina i sl. Po svemu tome, Fran Kurelac jedna je od najznačajnijih osoba svojega vremena te svakako znanstvenik o kome još nije sve rečeno. Ova prigoda predstavljanja dijela njegove korespondencije još je jedan poticaj za nova istraživanja i kontekstualiziranja u vrijeme u kojemu je on djelovao.

Literatura

I. Izvori

HR-APSHG, kut. 2.: 1822.-1850./PROTOCOLLUM, "Acta Directoralia Regii Gymnasii Fluminensis Tabulario illatadecursu anni 1848/49.", br. 11/1849.

Arhiv HAZU, XV-8/D1, Senj, 12. 12. 1849.

Arhiv HAZU, XV-8/D1, Senj, 14. 10. 1856.

Bericht über das K. und. K. 1910, 18.

Arhiv HAZU, XV-8/D1, Senj, 5. 11. 1855.

Arhiv HAZU, XV-8/D1, Senj, 25. 1. 1856.

Arhiv HAZU, XV-8/D1, Senj, 3. 3. 1856.

Arhiv HAZU, XV-8/D1, Beč, 26. 4. 1859.

Arhiv HAZU, XV-8/D1, Beč, 28. 7. 1860.

Arhiv HAZU, XV-8/D1, Ogulin, 10. 10. 1860.

Arhiv HAZU, XV-8/D1, Ogulin, zadnjeg svibnja 1861.

Arhiv HAZU, XV-8/D1, Ogulin, 17. 11. 1863.

Arhiv HAZU, XV-8/D1, ljeto 1863/4.

Arhiv HAZU, XV-8/D1, Senj o Uskrsu 1865.

Arhiv HAZU, XV-8/D1, Senj, 30. 3. 1866.

Arhiv HAZU, XV-8/D1, Zagreb na Maslinovu 1872.

Arhiv HAZU, XV-8/D1, Zagreb, 16. 11. 1872.

Arhiv HAZU, XV-8/D1, Zagreb, 23. 11. 1872.

Arhiv HAZU, XV-8/D1, Rijeka, 31. 12. 1873.

Arhiv HAZU, XV-8/D1, Senj, 19. 5. 1857.

Arhiv HAZU, XV-8/A, Senj, 20. 2. 1858.

II. Knjige i članci

Vinko ANTIĆ, Rijeka u hrvatskoj književnosti XIX. i početkom XX. stoljeću, *Rijeka. Zbornik*, Zagreb, 1953.

- Bericht über das K. und. K. Höhere Weltpriester-Bildung-Institut zum heil. Augustin (Frintaneum) in Wien im studienjahre 1909–1910. VI. Jahrgang*, Beč, 1910, 18.
- Mirko BREYER, *Tragom života i rada Frana Kurelca hrvatskoga preporoditelja i književnika (1811-1874)*, Hrvatski moderni pisci, kolo III., knj. 6., Tisak "Tipografije" D.D. Zagreb, Zagreb, 1939.
- Mile BOGOVIĆ, *Visoko školstvo na području Riječko-senjske metropolije*, Kršćanska Sadašnjost - Teologija u Rijeci Zagreb-Rijeka, 1999.
- Bude BUDISAVLJEVIĆ, *Recimo koju o Franu Kurelcu – O 30. obljetnici smrti njegove, Građa za povijest hrvatske književnosti*, JAZU, 1904, 1–68.
- Antun CUAJ, *Građa za povijest školstva I.-XI.*, Zagreb, 1910-1913.
- Josip ČELAR, Bude Budisavljević, *Riječka revija*, Rijeka, 1963, 284–279.
- Josip ČELAR, *Djela / Budisavljević, Turić, Draženović*, Matica hrvatska, Zagreb, 1963.
- Milivoj ČOP, *Riječko školstvo (1848-1918)*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1988.
- Žarko DADIĆ, *Povijest egzaktnih znanosti u Hrvata*, Zagreb, 1982.
- Tea DIMNJAŠEVIĆ – Maja POLIĆ, *Korespondencija Ivana Fiamina s Franjom Račkim (1861. – 1889.)*, *Problemi sjevernog Jadrana*, 18, 2020, 61–86.
- Ratko DUŠEVIĆ, *Leksikon istaknutih učenika gimnazije*, Prva sušačka hrvatska gimnazija, Sušak - Rijeka, 2017.
- Mirjana GROSS, *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*, Novi Liber, Zagreb, 2004.
- Ivana HORBEC, *Studirati u okrilju bečkoga dvora kolegij Sv. Augustina i formiranje crkvene elite u hrvatskim zemljama*, *Croatia christiana periodica*, 42, 82, Zagreb, 2018, 71–99.
- Branko KATALINIĆ, *Mane Sladović – životopis*, *Službeni vjesnik biskupije Senjske i modruške ili krbavske*, Senj, 1927, 57–58.
- Branko KRMPOTIĆ, *Prilog studiji Zlatka Posavca o Emanuelu Sladoviću*, *Senjski zbornik*, 4, Senj, 1970, 349–352.
- Fran KURELAC, *Recimo koju*, Slova Prettnerova, Karlovac, 1860.
- Fran KURELAC, *Fluminensia ili koječega na Rēci izgovorena, prevedena i nasnovana*, Slovi Antuna Jakića, Zagreb, 1862.
- Fran KURELAC, *Imena domaćih životin u Hrvatov a ponekle i Srbalj*, Troškom Svetozara Galca, Zagreb, 1867.
- Irvin LUKEŽIĆ, Pučki prosvjetitelj Fiamin, *Fluminensia*, 1989, 35–38.
- Irvin LUKEŽIĆ, *Fijumanske priče*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1991.
- Irvin LUKEŽIĆ *Ivan Fiamin*, Lubellus, Crikvenica, 1996.
- Irvin LUKEŽIĆ, *Riječki kvartet*, Filozofski fakultet, Rijeka, 2008.
- Ivo PRANJKOVIĆ, *Predgovor; Ljetopis Frana Kurelca u: Ivo PRANJKOVIĆ, Jezikoslovne rasprave i članci /Fran Kurelac, Bogoslav Šulek, Vinko Pacel, Adolfo Veber Tkalčević*, Jezikoslovne rasprave i članci, Matica hrvatska, Zagreb, 1999, 11–25.

- Maja POLIĆ, *Studenti Augustineuma (Frintaneuma) s područja Riječke nadbiskupije/metropolije (Zapadna Hrvatska)*, *Croatia christiana periodica*, 35, 67, 2011, 145.
- Andrija RAČKI, *Iz prošlosti sušačke gimnazije*, Adamić, Rijeka, 2007.
- Stjepan SABLJAK, *Historisch-topographische skizze von Zengg (Chronik des Gymnasiums in Zengg)*, *Programm des k. k. Militargrenz Obergymnasiums zu Zengg*, Trst, 1853.
- Manojlo SLADOVIĆ, *Povesti biskupijah senjske i modruške ili krbavske*, Trst, 1856.
- Mane SLADOVIĆ, *Uputa u pjesmenu umjetnost*, Zagreb, 1852.
- Tadija SMIČIKLAS, *Život i djela Franje Račkoga*, JAZU, Zagreb, 1895.
- Tadija SMIČIKLAS, Dr. Ivan Črnčić, *Ljeptopis JAZU za 1897.*, 12, Zagreb, 1898, 244–262.
- Diana STOLAC, Vinko Pacel – život i djelo, *Riječki filološki dani. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenoga skupa Riječki filološki dani*, 6, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2006, 11–28.
- Diana STOLAC, *Riječki filološki portreti*, Biblioteka časopisa Fluminensia, Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka, 2006.
- Diana STOLAC, Fran Kurelac i Fluminensia, *Fluminensia*, 30, 2018, 17–40.
- Diana STOLAC, *Riječki filološki portreti 2*, Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka, 2022.
- Petar STRČIĆ – Mirjana STRČIĆ, *Život i djelo dr. Ivana Črnčića (1830.-1897.)*, Povijesno društvo otoka Krka, Krk, 1997.
- August ŠENOVA, Fran Kurelac (osmrtnica), *Vienac*, VI, 1874, 2.
- Jasna TURKALJ, *Pravaški pokret 1878. – 1887*, Hrvatski institut za povijest Zagreb, Zagreb, 2009.
- Branko VODNIK, *Iz Ostavštine Frana Kurelca*, Tisak Dioničke tiskare, JAZU, Zagreb, 1915.

CORRESPONDENCE OF FRAN KURELAC AND PERSONS FROM THE AREA OF LIKA-SENJ COUNTY

Summary

In the paper, the authors present the rich correspondence of Fran Kurelac, one of the most significant figures in Croatian linguistics and the awakener of national consciousness in the 19th century, with his collaborators and students from the area of Lika-Senj County, such as Mane Sladović, Frane Plišić, Ivan Krajač, Tome Vrkljan, Juraj Bauer and Petrislav Bogović, as well as persons who corresponded with Kurelac when they happened to be in the area of the mentioned county, such as Ivan Fiamin. Through numerous examples of correspondence, topics and contents of the exchange of thoughts and ideas, the spirit of national revival is reflected, from which the most important coordinates of the linguistic and cultural strategy of the Rijeka Philological School, which was an important part of Croatian linguistic thought in the 19th century, can be read.

Keywords: Fran Kurelac, Lika, correspondence, 19th century